PM 2026:07 Regeringsuppdrag

Utvärdering av gårdsförsäljningsreformen

– Förstudieplan

Tillväxtanalys
Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser

Dnr: 2026/68
Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser
Studentplan 3, 831 40 Östersund
Telefon: 010 447 44 00
E-post: info@tillvaxtanalys.se
www.tillvaxtanalys.se
För ytterligare information kontakta: Chrysa Morfi
Telefon: 010-4474445
E-post: chrysa.morfi@tillvaxtanalys.se

Förord

Tillväxtanalys uppdrag är att utvärdera och analysera effekterna av statens insatser för en hållbar nationell och regional tillväxt. Vi ska också ge underlag och rekommendationer för utveckling, omprövning och effektivisering av politiken.

Syftet med den här rapporten är att redovisa hur Tillväxtanalys planerar att ta sig an utvärderingen av reformen om gårdsförsäljning. Rapporten är skriven av Chrysa Morfi, Sara Nordin och Jörgen Lithander.

Chrysa Morfi har varit projektledare. Vi har även fått synpunkter från avdelningschef Håkan Gadd och chefsekonom Peter Frykblom.

Östersund oktober 2026

Sverker Härd,
Generaldirektör, Tillväxtanalys

Innehållsförteckning

Förord ... 2
Sammanfattning ... 4
1. Introduktion ... 5
2. Programteori som sammanhållande ram ... 6
2.1 Reformens förändringslogik ... 6
3. Förstudie ... 9
3.1 Syfte ... 9
3.2 Kvantitativ kartläggning av branschen och lokala förutsättningar ... 9
3.3 Kvalitativ fördjupning inom utvärderingens teman ... 11
3.4 Flera metoder samspelar och bidrar till varandra ... 14
3.5 Förutsättningar för effektutvärdering ... 15
3.6 Analysnivåerna och frågorna de besvarar ... 17
3.7 Underlag ... 17
3.8 Förstudiens genomförande ... 18
4. Budget ... 19
4.1 Kostnader för 2027 ... 19
5. Referensgrupp och externa samarbeten ... 20
Referenser ... 21

Sammanfattning

Den 1 juni 2025 infördes nya regler som gör det möjligt för småskaliga tillverkare av alkoholdrycker att sälja egna drycker direkt till besökare i samband med kunskapshöjande besöksarrangemang på tillverkningsstället. Reformen utgår från antagandet att besök hos lokala producenter kan bidra till nya reseanaledningar, ökade företagsintäkter och stärkt lokal attraktionskraft. Regeringen har gett Tillväxtanalys i uppdrag att utvärdera reformens effekter ur ett turism-, närings- och landsbygdsperspektiv. Utvärderingen ska belysa ekonomiska effekter, sysselsättning och entreprenörskap samt, om möjligt, effekter på landsbygdsutveckling och platsers attraktivitet.

Reformen innebär flera metodologiska utmaningar för utvärderingen. Den infördes samtidigt i hela landet och det är frivilligt för producenterna att ansöka om tillstånd. Under perioden infördes även en sänkning av alkoholskatten för vissa småskaliga producenter. Förutsättningarna att särskilja reformens effekter varierar därmed mellan producent-, bransch- och geografisk nivå och påverkas av tillgången till data.

Utvärderingen utgår från en preliminär programteori som har utarbetats med stöd av propositionen och Gårdsförsäljningsutredningens betänkande. Den beskriver hur gårdsförsäljningen kan stärka producenternas besöksverksamhet och ge nya försäljningsmöjligheter. Det kan i sin tur skapa förutsättningar för företagsutveckling, ökad besöksverksamhet och, på längre sikt, lokal utveckling. Varje länk i kedjan prövas med metoder som är anpassade till respektive frågeställning.

Utvärderingen inleds med en förstudie som beräknas påbörjas den 1 november 2026. Förstudien kombinerar en kartläggning av landets alkoholdrycksproducenter, reformens räckvidd och dess faktiska användning med intervjuer och explorativa fallstudier. Kartläggningen visar också hur producenterna förhåller sig till turism och lokala förutsättningar, i städer såväl som på landsbygden. Samtidigt undersöker vi tillgången till registerdata- och administrativa uppgifter samt möjligheterna att samköra dem. Förstudien ska därmed ge en första bild av hur reformen fungerar och vilka frågor, datainsamlingar och metoder som passar för den fortsatta utvärderingen. Förstudien ska mynna ut i ett mer detaljerat upplägg för utvärderingsarbetet fram till 2030.

Det fortsatta arbetet inriktas på tre sammanhängande teman: turism och destinationsutveckling, entreprenörskap och företagsutveckling samt landsbygdsutveckling och platsers attraktivitet. Analyserna kan omfatta registeranalyser, producent- och besökarenkäter och uppföljande fallstudier. Där data och metodologiska förutsättningar medger det genomför vi kontrafaktiska effektanalyser. I övriga delar använder vi kvantitativa och kvalitativa underlag för att bedöma reformens bidrag till de förändringar vi kan observera.

1. Introduktion

Den 1 juni 2025 trädde reglerna om gårdsförsäljning i kraft. Småskaliga tillverkare av alkoholdrycker får sedan dess, efter kommunalt tillstånd, sälja egentillverkade drycker på tillverkningsstället i samband med kunskapshöjande besöksarrangemang. Reglerna gäller till och med den 31 maj 2031.

Regeringen gav den 13 maj 2026, Tillväxtanalys i uppdrag att utvärdera reformens effekter ur ett turism-, närings- och landsbygdsperspektiv (KN2026/01070). Utvärderingen ska belysa ekonomiska effekter, effekter på sysselsättning och entreprenörskap och, om möjligt, även effekter på landsbygdsutveckling och platsattraktivitet. Uppdraget anger också att reformen bör belysas på andra sätt i de fall data eller metodologiska förutsättningar saknas för effektutvärdering. En plan ska lämnas senast den 31 oktober 2026, delredovisningar den 1 december 2027 och den 1 mars 2029 samt slutredovisning senast den 30 juni 2030.

Uppdraget kompletterar den utvärdering som regeringen avser att ge Folkhälsomyndigheten. Statskontoret har samtidigt ett uppdrag riktat mot den kommunala tillståndshanteringen av gårdsförsäljningstillstånd (KN2026/00726).

Tillväxtanalys har beslutat att inleda uppdraget med en förstudie. Resultaten ska ligga till grund för senare preciseringar av metodval och avgränsningar. Förstudieplanen är disponerad enligt följande. *Kapitel 2* beskriver reformens preliminära programteori. *Kapitel 3* redovisar förstudiens innehåll och genomförande medan *kapitel 4* behandlar budget och *kapitel 5* referensgrupp samt externa samarbeten.

2. Programteori som sammanhållande ram

En programteori, eller förändringsteori, beskriver hur och under vilka förutsättningar en åtgärd förväntas leda till olika utfall (Funnell och Rogers, 2011). Den håller samman utvärderingens delar utan att låsa dem till en metod. Olika led kan undersökas med registerdata, enkäter, intervjuer, fallstudier och, där det är möjligt, kontrafaktiska jämförelser.

2.1 Reformens förändringslogik

Även om propositionen inte explicit beskriver en programteori bygger ändå reformen på en tydlig förändringslogik. Regeringen anger att *"Syftet med reformen är att främja lokal besöksnäring i hela landet"* (prop. 2024/25:86, s. 19). Genom kraven på försäljningsställe och besöksarrangemang *"kommer denna reform att förbättra möjligheterna till att bedriva besöksnäring i hela Sverige. Detta kommer i sin tur att förbättra möjligheterna att leva, bo och driva företag i hela landet"* (prop. 2024/25:86, s. 73). Samma ordning framgår när regeringen talar om *"reformens syfte att förbättra möjligheterna att leva och bo i hela landet, genom att främja besöksnäringen"* (prop. 2024/25:86, s. 72). Först förväntas alltså en förändring i besöksnäringen, därefter bredare effekter för möjligheten att leva, bo och driva företag i hela landet. Det bör noteras att reformen även inkluderar producenter i städer då regeringen avstod från ett landsbygdskrav (prop. 2024/25:86, s. 72), vilket behöver beaktas när reformens geografiska genomslag beskrivs.

Utifrån propositionen och Gårdsförsäljningsutredningens betänkande (SOU 2021:95) har vi formulerat en preliminär förändringslogik som illustreras i figur 1 nedan. Figuren förenklar sambanden och ska inte ses som en fullständig förteckning över utvärderingens frågor. Exempelvis kan sysselsättning beröra flera led. Producenternas affärsbeslut och besökarnas efterfrågan kan också påverka varandra. Förstudien ska därför pröva hur sambanden ser ut, vilka led som bör prioriteras och vad som kan observeras under utvärderingsperioden. Revideringar kan därmed ske under förstudien.

Förändringslogiken i figur 1 ligger till grund för utvärderingens tre teman: turism och destinationsutveckling, entreprenörskap och företagsutveckling samt landsbygdsutveckling och platsers attraktivitet. Dessa teman följer två tidiga spår, turism och företag och deras tänkbara påverkan på platsutveckling. Figuren förenklar sambanden och är inte en fullständig förteckning över utvärderingens frågor. Det vill säga sambanden är hypoteser som behöver prövas empiriskt.

Utgångspunkt

Utgångspunkten är att producenterna tar vara på möjligheten och erbjuder betalda besök med försäljning. Enligt en enkät från LRF, Lokal Mat och Dryck, som propositionen återger, hade cirka 69 procent av tillverkarna redan någon form av besöksverksamhet och 82 procent uppgav att de skulle vara intresserade av att bedriva gårdsförsäljning (prop. 2024/25:86, s. 126). Propositionen framhåller samtidigt att det är *"inte en självklarhet att alla tillverkare kommer att vilja eller kunna bedriva gårdsförsäljning, eftersom det innebär en viss kostnad och organisation att driva en besöksverksamhet"* (prop. 2024/25:86, s. 126). Det innebär att ett i förväg uttryckt intresse behöver följas genom steg som inlämnad ansökan, erhållet tillstånd och slutligen den faktiska gårdsförsäljningen som sker, inklusive dess omfattning och frekvens.

Två parallella spår – turismspåret och företagsspåret

Nästa steg kan delas upp i turismspåret och företagsspåret. I *turismspåret* förväntas möjligheten för besökare att köpa med sig drycker öka producenternas attraktivitet som besöksmål (prop. 2024/25:86, s. 62) och därigenom skapa *"större intresse för svensk mat- och dryckeskultur"* (prop. 2024/25:86, s. 52). Gårdsförsäljningsutredningen återger en målgruppsanalys från Visit Sweden, där 27 procent av respondenterna (från flera länder) som ville besöka en dryckestillverkare uppgav att deras intresse skulle minska om det inte fanns möjligheter att köpa med sig dryck (SOU 2021:95, s. 53). På sikt kan gårdsbesök skapa spridningseffekter till närliggande restauranger, småskaliga livsmedelsproducenter, boendeanläggningar och andra lokala företag (SOU 2021:95, s. 179).

I *företagsspåre*t förväntas försäljningen och besöksarrangemangen ge nya intäkter. Regeringen bedömer att omsättningen sannolikt ökar *"i olika grad"* (prop. 2024/25:86, s. 151), att produkterna kan nå nya konsumenter (prop. 2024/25:86, s. 152) och att gårdsförsäljningen kan bli "*en ytterligare inkomstkälla för småföretagen som därmed kan få en stabilare ekonomi och bättre möjligheter att investera i verksamheten*" (prop. 2024/25:86, s. 152). Samtidigt tillkommer kostnader för *"administration av försäljningen och besöksarrangemangen, samt kostnader för ytterligare personal"* (prop. 2024/25:86, s. 152). Företagens utveckling behöver därför följas genom både intäkter och kostnader för de nya resurser som behövs. Det kan handla om utrustning, anpassning av lokaler, marknadsföring och personalkostnader (inklusive ägarnas och familjemedlemmarnas egna arbetsinsatser).

Företagsspåret omfattar också entreprenörskap i vidare mening, det vill säga att producenterna utvecklar nya affärsidéer, produkter och erbjudanden. Regeringen konstaterar att förbudet mot försäljning från tillverkningsstället av många producenter upplevs som *"begränsande för möjligheten att utveckla nya affärsidéer i hela landet"* (prop. 2024/25:86, s. 19). I Gårdsförsäljningsutredningen beskriver producenter gårdsförsäljning som "*ett viktigt verktyg för att främja export och produktutveckling*" (SOU 2021:95, s. 52–53). I branschintervjuer som redovisas i betänkandet framhålls att producenterna skulle kunna "*testa nya produkter i mindre uppsättningar och vara mindre beroende av tidpunkterna för Systembolagets lanseringsplaner*" (SOU 2021:95, s. 320) och att egen försäljning skulle kunna bidra till "*ökat lokalt entreprenörskap*" (SOU 2021:95, s. 309). Regeringen bedömer dessutom att reformens volymgräns kan gynna små och nystartade företag, då den innebär mindre konkurrens från större företag (prop. 2024/25:86, s. 58). Entreprenörskapet kan därmed visa sig både i nya företag och verksamheter men också i hur befintliga företag utvecklar sina produkter, sina kundkontakter och affärsmodeller.

De två spåren möts och bidrar till reformens övergripande mål

Där turismspåret och företagsspåren möts uppstår en potential för en bredare platspåverkan. Propositionen beskriver hur bättre lönsamhet, utvecklad verksamhet och besöksverksamhet kan gynna utvecklingen i närområdet (prop. 2024/25:86, s. 152–153). Producenterna blir besöksmål som skapar intresse för platsen samtidigt som utvecklingen i närområdet gynnas då företagens lönsamhet förbättras genom utvecklad verksamhet och fler besökare. Sammantaget kan det bidra till reformens övergripande mål att fler kan leva, bo och driva företag i hela landet (prop. 2024/25:86, s. 73). Hur långt sådana förändringar når beror bland annat på verksamhetens omfattning och hur den kan kopplas till andra aktörer och till platsens specifika förutsättningar.

Figur 1 Gårdsförsäljningsreformens förväntade förändringar

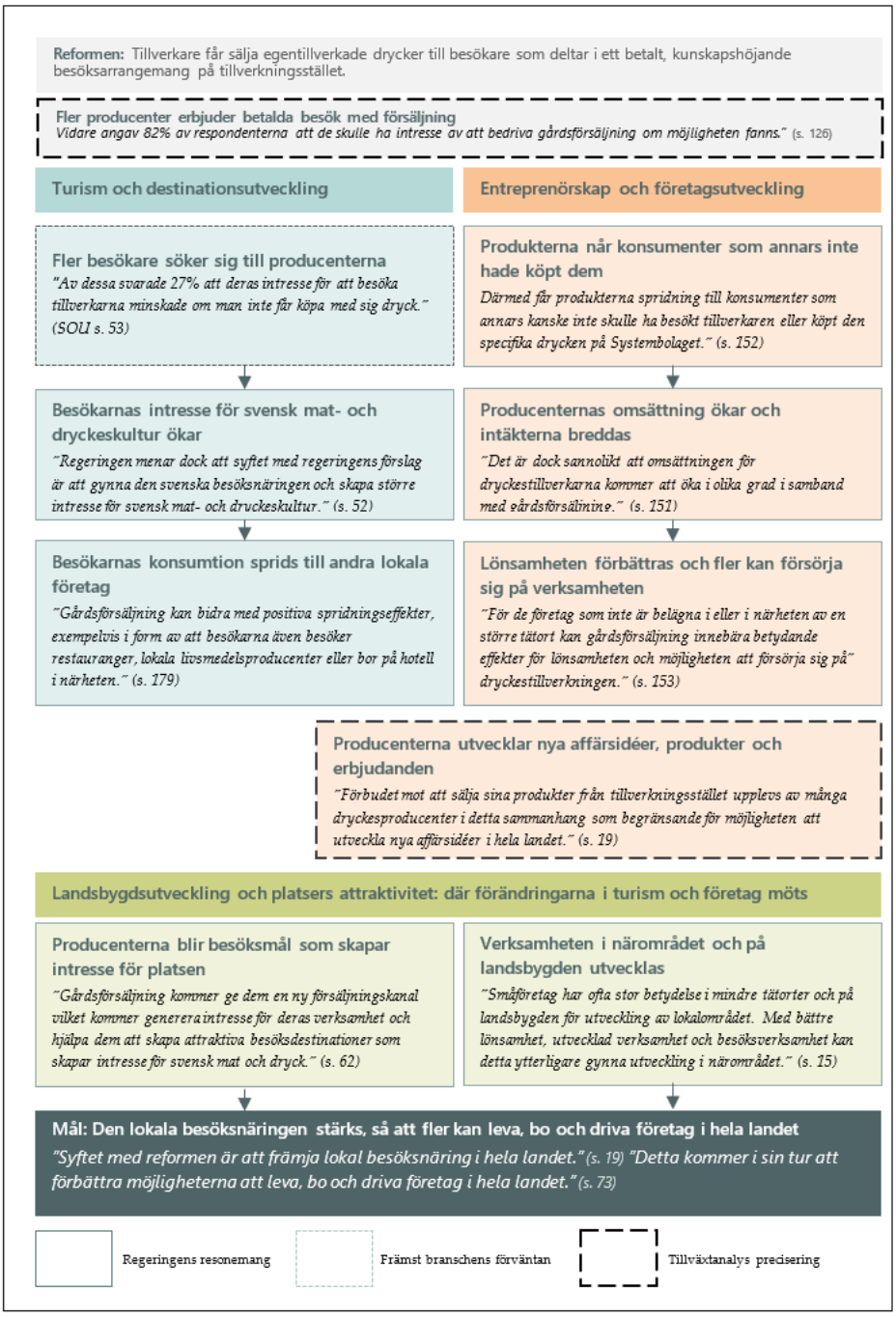

3. Förstudie

3.1 Syfte

Tillväxtanalys inledande förstudie undersöker förutsättningar för att utvärdera gårdsförsäljningsreformen. Det handlar om datatillgång, reformens programteori, kartläggning av branschens struktur, reformens räckvidd och användning samt lokala förutsättningar. En central del i förstudien är att diskutera och pröva olika metodansatser för att pröva i vilken utsträckning utvärdering av effekter kan göras. Skulle det visa sig att en effektutvärdering inte går att genomföras kommer alternativa analyser diskuteras i förstudien.

Förstudien kommer därmed att beskriva den fortsatta inriktningen på arbetet. Frågor, urval och metoder ska preciseras med hjälp av såväl kvantitativa som kvalitativa angreppssätt. Resultaten kan leda till att frågor fördjupas, omformuleras, omprioriteras eller tillkommer. Förstudien har fem sammanhängande mål:

- Bygga upp och dokumentera en producentpopulation som omfattar hela branschen, inte enbart företag som redan bedriver gårdsförsäljning.
- Beskriva vilka producenter som sannolikt uppfyller villkoren samt, så långt tillgängliga uppgifter medger, ansökningar, tillstånd och faktisk användning.
- Relatera producenter och reformens användning till förutsättningarna för turism och olika typer av lokala miljöer, både på landsbygden och i städer.
- Undersöka beslut, erfarenheter och möjliga mekanismer av betydelse för företagsutveckling, turism och landsbygdsutveckling.
- Bedöma tillgången till data, mätkvaliteten och de analytiska förutsättningarna samt använda resultaten för att precisera den fortsatta utvärderingen, dess budget och kommande datainsamlingar.

3.2 Kvantitativ kartläggning av branschen och lokala förutsättningar

Förstudien omfattar en kvantitativ kartläggning som ska beskriva branschen, reformens räckvidd och användning samt producenternas ekonomiska och geografiska förutsättningar. Den ska också vara ett underlag för urval, enkäter och eventuella effektanalyser.

Att bygga upp producentpopulationen

Utgångspunkten bör vara samtliga identifierade producenter av alkoholdrycker i Sverige, inte bara företag som uppfyller villkoren för eller redan bedriver gårdsförsäljning. En bred population behövs för att beskriva branschen, bedöma reformens räckvidd och förstå de deltagande företagens position i förhållande till övriga producenter. Den gör det också möjligt att identifiera relevanta icke-användare och företag som inte omfattas av regelverket, utan att automatiskt betrakta dem som opåverkade jämförelsegrupper.

Uppgifter hos Folkhälsomyndigheten väntas utgöra en viktig utgångspunkt. Inledande kontakter har redan tagits. Relevanta variabler kan vara organisationsnummer, adress, produktionsställe och årlig produktionsvolym per dryckeskategori. Uppgifterna kan

behöva stämmas av mot andra källor, eftersom produktionsställe, juridisk person och koncern inte alltid utgör samma enhet. Dessa behöver kombineras med andra datakällor.

Från reformens räckvidd och deltagande till faktisk användning

Reformen bör kartläggas som en följd av steg och inte som ett enda mått på antalet tillstånd. Tabell 1 visar vilka frågor olika producentgrupper kan bidra till att belysa och varför grupperna bör hållas isär:

Tabell 1 Kartläggning av gårdsförsäljningsreformens räckvidd och användning

Population eller steg	Fråga som belyses
Samtliga identifierade aktiva producenter	Hur ser den svenska producentbranschen ut och var finns den?
Producenter som bedöms kunna uppfylla villkoren	Hur stor är reformens potentiella målgrupp?
Sökande och tillståndshavare	Vilka producenter tar vara på möjligheten och hur utvecklas tillståndsprocessen?
Producenter som bedriver gårdsförsäljning och variation i frekvens	Hur ofta och hur regelbundet används tillståndet, från dagligt öppethållande till enstaka bokade arrangemang?
Verksamhetens omfattning där den kan mätas	Hur betydelsefull blir verksamheten i olika företag och på olika platser?

Möjliga indikatorer på faktisk användning är exempelvis öppethållande, försäljningstillfällen, besöksarrangemang, antal deltagare, försäljningsvolymer och intäkter. Förstudien ska visa vilka mått som finns tillgängliga och är jämförbara. Ett beviljat tillstånd bör inte automatiskt betraktas som belägg för att gårdsförsäljningen har påbörjats eller bedrivs kontinuerligt.

Reformens användning ska också följas över tid genom att producenterna, där uppgifterna medger det, delas in i kohorter utifrån när de ansökte om tillstånd och påbörjade gårdsförsäljning. Tidiga och senare reformdeltagare kan skilja sig åt i fråga om egenskaper, förberedelser och ambitioner samt i de villkor de möter. Den exakta kohortindelningen och dess roll i analysen bestäms utifrån tillgängliga data.

Kartläggning av producenter i relation till turism och lokala förutsättningar

Den inledande geografiska analysen ska kombinera producentuppgifter med kontextuella indikatorer på turism och lokala förutsättningar. Det kan exempelvis handla om kartor över samtliga producenter, den delgrupp som bedöms uppfylla villkoren samt där gårdsförsäljning sker. Här kan även och turismmått såsom gästnätter eller besöksflöden inkluderas. Exakta indikatorer och geografisk nivå väljs efter en bedömning av uppgifternas täckning och jämförbarhet.

En utgångshypotes kan vara att områden med många producenter och omfattande besöksverksamhet har goda förutsättningar för gårdsförsäljning och samverkan. Detta behöver prövas. Även områden med begränsad registrerad turism kan ha framgångsrika verksamheter, exempelvis genom dagsbesökare, lokala kunder och enskilda

producenters attraktionskraft. Närhet mellan producenter kan också spela roll, i såväl landsbygdsmiljöer som städer.

Kartorna ska inledningsvis ge en nationell överblick. Turismstatistik på kommunnivå kan vara en användbar utgångspunkt, medan mer lokala mått på närhet eller tillgänglighet kan övervägas utifrån tillgång på lämpliga geografiska data. Förstudien ska även klarlägga om det finns möjligheter att kunna beskriva turism på lägre nivå än kommun. Begränsningarna i varje mått ska framgå. Kommersiell övernattningsstatistik fångar exempelvis inte alla boendeformer, besök hos vänner och släktingar eller dagbesökare. Kommunala totalsiffror visar inte heller lokal efterfrågan i närheten av en enskild producent. Mått på turismens koncentration bör därför kompletteras, snarare än ersätta, de underliggande antalen och kvalitativa underlag om faktiska besöksflöden.

Kartläggningen ska, där det är möjligt, skilja mellan olika typer av platser, exempelvis landsbygds- och stadsmiljöer, etablerade besöksdestinationer, områden med flera producenter eller områden där en enskild producent verkar relativt isolerat. Syftet är inte att rangordna kommuner, utan att identifiera variationer som kan vägleda frågeställningar och urval till fallstudier.

Deskriptiv bild av ekonomi och sysselsättning

Där datakoppling är möjlig ska kartläggningen kompletteras med en deskriptiv bild av produktion, omsättning, sysselsättning eller andra relevanta företagsegenskaper. Analysen kan beskriva branschen som helhet, producenter som sannolikt uppfyller villkoren och producenter som faktisk bedriver gårdsförsäljning.

Den första fasen bör klarlägga vilka utfall på företagsnivå som kan följas på ett enhetligt sätt, under vilka år och för vilka juridiska former. Förstudien bör också inkludera ett dynamiskt perspektiv som inte enbart undersöker utvecklingen bland ursprungliga företag utan också beaktar förändringar i populationen genom nyetableringar, nedläggningar, omorganisationer och ägarbyten. Aggregerad utveckling kan ge viktig kontext, men bör inte direkt tolkas som en effekt av gårdsförsäljningen utan en lämplig analytisk grund.

Bedömning av datakällor och möjligheter till samkörning

Ett centralt inslag i den kvantitativa delen är att både ta fram det underlag som behövs för den inledande kartläggningen och bedöma datakällornas användbarhet för den fortsatta utvärderingen. Förstudien ska därför omfatta datainköp, registeruttag och samkörningar.

Arbetet ska dokumentera vad varje källa innehåller, observationsenhet, tidstäckning, identifikatorer, sekretessvillkor, leveranstid, kostnad och kända begränsningar. Möjliga källor är uppgifter från Folkhälsomyndigheten, kommunala tillståndsregister, företags- och ekonomisk statistik (exempelvis FEK, turismstatistik, företags- och ägarinformation) samt relevanta uppgifter från producenterna själva.

3.3 Kvalitativ fördjupning inom utvärderingens teman

Den kvalitativa delen i förstudien ska undersöka hur reformen fungerar för företag, besökare och platser genom intervjuer, explorativa fallstudier och dokument. Arbetet ska

särskilt identifiera mekanismer, erfarenheter, eventuella hinder och alternativa förklaringar samt bidra till att precisera den fortsatta datainsamlingen.

Den sammantagna informationen från de inledande intervjuerna och den kvantitativa kartläggningen kan synliggöra andra aktörer och frågor som bör få större uppmärksamhet. Förstudien ska kunna följa sådana resultat och justera balansen mellan teman när underlaget ger tydliga skäl för det.

Producentperspektiv på entreprenörskap och företagsutveckling

Ur producenternas perspektiv ska förstudien undersöka hur möjligheten till gårdsförsäljning har bedömts och hanterats. Frågan är vidare än själva alkoholförsäljningen, och berör också om och hur affärsmodeller har påverkats. Intervjuer kan klarlägga varför producenter ansökt, dragit sig ur eller helt avstått från gårdsförsäljning, vilka resurser som krävts, förväntat och faktiskt utfall samt erfarenheter och synpunkter på reformens villkor.

Inledande frågeområden kan omfatta:

- Relationen mellan gårdsförsäljning och försäljning via Systembolaget, restauranger och andra serveringsställen, grossister, export och andra direkta försäljningskanaler.
- Investeringar i besökslokaler, försäljningskapacitet eller produktion samt om dessa investeringar stödjer eller konkurrerar med andra prioriteringar i företaget.
- Produktutveckling, kundåterkoppling och andra kommersiella initiativ kopplade till direkt kundkontakt.
- Arbetade timmar, fördelade på anställd personal, ägare och familjemedlemmar.
- Nya eller förändrade relationer med andra aktörer (t.ex. lokala företag).
- Verksamhetens ekonomiska betydelse och utvecklingsmöjligheter för deltagande producenter.
- Påverkan av det faktum att reformen är avgränsad i tid.
- Marknadsefterfrågan, administrativa krav, produktionsgränser.

Frågeområdena bör undersökas bland både användare och icke-användare av tillståndet. Producenter som inte ansöker, som får tillstånd men inte påbörjar verksamheten eller som senare gör uppehåll eller upphör kan synliggöra viktiga hinder eller medvetna affärsval. Intervjuerna bör också pröva om intäkter, kostnader, arbetsinsatser och investeringar som hör till gårdsförsäljningen kan särskiljas från övriga delar i ett företag med fler intäktskällor än gårdsförsäljning.

Turism och destinationsutveckling ur ett besökarperspektiv

Turismdelen ska undersöka om/hur gårdsförsäljning blir en del av ett besök, ett resebeslut eller ett bredare destinationsutbud. Reformen kräver att försäljningen kopplas till ett kunskapshöjande besöksarrangemang, men alla deltagare är inte nödvändigtvis turister. Förstudien behöver därför klargöra vilka skillnader mellan lokala besökare, dagbesökare och övernattande turister som är analytiskt relevanta och möjliga att mäta.

Möjliga frågor om gårdsförsäljningens betydelse kan vara om den kan skapa nya reseanledningar eller mera tillför värden till redan planerade besök? Påverkar den en destinations öppethållande, säsongsmönster eller vistelselängder? I vilken omfattning spenderar besökare även pengar på boende, mat, handel eller aktiviteter hos andra närliggande aktörer? Studien kan också undersöka hur besökarna hittar producenterna,

om flera producenter eller företag inom besöksnäringen samarbetar eller marknadsförs tillsammans i rutter eller paket och vilken betydelse destinationsorganisationer, digital synlighet och transportmöjligheter har.

Förstudien ska även bedöma behovet av en separat besökarundersökning och de praktiska förutsättningarna för att genomföra den. En sådan undersökning kan behövas för att få intressant information om hemort, resans syfte, övernattningar och utgifter utanför producentens verksamhet, men kräver en särskild insamlingsstrategi och medverkan från deltagande företag. Innan projektet tar ställning till om en sådan undersökning ska utföras eller ej bör förstudien klargöra dess förväntade analytiska värde, sannolika svarsförutsättningar, tidplan, upphandlingsbehov och kostnad.

Landsbygdsutveckling och platsers attraktivitet

Delen om landsbygdsutveckling[1] och platsers attraktivitet ska undersöka om gårdsförsäljning bidrar till lokala utvecklingsprocesser och under vilka förutsättningar. Eftersom landsbygdsutveckling och attraktivitet är breda utfall som påverkas av många faktorer bör arbetet inledningsvis inriktas på mekanismer som ligger förhållandevis nära reformen. Det kan exempelvis handla om nya besöksanledningar, samverkan mellan producenter och företag inom besöksnäringen, ökad synlighet för en plats, kopplingar till mat-, natur- eller kulturupplevelser och efterfrågan på kompletterande lokala tjänster.

Frågor kan innehålla dimensioner som geografi (stad eller landsbygd), samverkan och relationer (nätverk, evenemang/paket, kontakter med andra branscher) livsmedelsproduktion och turism. Arbetet bör också undersöka fall där förväntade lokala nyttor inte uppstår, exempelvis på grund av svag efterfrågan, begränsad tillgänglighet, bristande samordning eller en affärsmodell som i stort sett är oberoende av den omgivande destinationen.

Bredare indikatorer som befolkning, fastighetspriser eller kommunalt skatteunderlag kan ge kontext, men ligger rimligen för långt från reformen för att fungera som utfallsmått. Förstudien bör i stället identifiera mer närliggande förändringar som kan ha potential att utvecklas till bredare lokala effekter och bedöma om de kan observeras under den återstående utvärderingsperioden.

Genomförande och lokala förutsättningar

Genomförandet berör samtliga tre teman samt om kommunala avgifter, handläggningstid, tillsyn och information kan påverka om och hur producenterna använder reformen. Tillgång till lokaler, transporter, boende, finansiering, befintliga marknadsföringsmöjligheter och lokal samordning kan också påverka utvecklingsmöjligheter för tillståndshavare. Förstudien bör ha en dialog med Statskontoret och utifrån erfarenheterna från deras regeringsuppdrag identifiera vilka skillnader i genomförandet som är relevanta för utvärderingen.

[1] Begreppet landsbygdsutveckling saknar en fast definition. Här avses förändringar som förbättrar möjligheterna att leva, bo och driva företag i hela landet, vilket enligt propositionen ska följa av att reformen förbättrar möjligheterna att bedriva besöksnäring (prop. 2024/25:86, s. 73). Propositionen kopplar detta till regeringens satsning på ”en levande och växande landsbygd där man ska kunna leva, bo och arbeta i alla delar av landet” (s. 153). Reformen ställer dock inget krav på att verksamheten bedrivs på landsbygden (s. 72). Utredningen för Sveriges sammanhållna utveckling (SVESAM) talar om ”olika typer av landsbygder” (SOU 2025:85; SOU 2026:46).

Intervjuer med kommuner, destinationsorganisationer, myndigheter och branschföreträdare skulle kunna bidra till att identifiera dessa förutsättningar och klargöra vilka uppgifter som finns. En referensgrupp som inrättas under 2027 kan tillföra ytterligare kunskap, peka på luckor och hjälpa projektet att pröva preliminära tolkningar utan att styra utvärderarnas slutsatser, se vidare kapitel 5.

Urval av intervjuer och explorativa fallstudier

Urvalet ska utvecklas stegvis. De första intervjuerna kan även fungera som pilot för senare faser och bidra till att förbättra kartläggningen. Därefter bör fall väljas strategiskt för att pröva kontraster, exempelvis hög och låg användning, skilda turismförutsättningar, användare och icke-användare samt verksamheter som fortsätter respektive upphör. Intervjuerna bör klarlägga faktiska beslut och händelseförlopp, inte enbart aktörernas bedömningar.

Ett fall kan t.ex. utgå från en producent när frågan gäller affärsbeslut eller från en plats och flera aktörer när frågan gäller turism och lokal utveckling. Antal fall och omfattning bestäms efter den inledande kartläggningen. Där det är möjligt bör samma kärnaktörer intervjuas vid fler än ett tillfälle för att följa förändringar över tid.

3.4 Flera metoder samspelar och bidrar till varandra

Kartläggningen ska vägleda valet av fall och intervjuer. Dessa kan i sin tur visa vilka definitioner, geografiska avgränsningar och jämförelser som behöver justeras. Reviderade data kan därefter pröva om förklaringarna är relevanta även utanför de första fallen.

Kartläggningen kan exempelvis identifiera ett område med flera producenter som sannolikt uppfyller villkoren och en omfattande registrerad turism, men där reformen används i liten utsträckning. Intervjuer kan då belysa om detta beror på svag efterfrågan, etablerade försäljningskanaler, olämpliga lokaler, bemanningsproblem, kommunala förutsättningar eller ett begränsat intresse för besöksinriktad verksamhet. På motsvarande sätt kan aktiv gårdsförsäljning i ett område med få registrerade gästnätter leda till frågor om dagsbesökare, lokala kunder, evenemang eller producentens egen förmåga att locka besökare. Syftet är att omvandla antaganden till frågor som kan undersökas med flera typer av underlag.

Precisering av programlogiken och frågeställningarna

Förstudien ska pröva och vid behov revidera sambanden mellan reglering, kommunalt genomförande, producenternas deltagande och affärsbeslut, besökarnas respons samt följderna för företag, turism och platser. De tre perspektiven kräver delvis olika analysenheter och metoder. Producent- och branschanalys kommenteras översiktligt i avsnitt 3.6. Förstudien ska precisera vilka effekter och mekanismer som kan prövas på respektive nivå.

Frågorna prioriteras utifrån regeringsuppdragets betydelse, närhet till reformen och tillgången till användbara data. Förstudien kan därför leda till att frågor avgränsas, läggs samman, omformuleras eller tillkommer.

Utformning av senare datainsamlingar

Förstudien ska pröva behovet av en eller två producentenkäter, deras innehåll och

tidpunkt. En första insamling kan ske 2027 och en uppföljning senare. Frågorna ska i första hand avse sådant som inte finns i administrativa data och testas på olika typer av producenter före upphandling.

Behovet av enkäter till kommuner, andra aktörer eller besökare ska bedömas separat. Varje föreslagen insamling bör ha ett tydligt syfte, en definierad målpopulation och tidpunkt samt en klar koppling till övriga underlag. Förstudien bör också identifiera möjligheter att samordna frågor mellan delarna om näringsliv, turism och landsbygdsutveckling, för att undvika att respondenter tillfrågas flera gånger om liknande uppgifter.

Enkäter som datainsamlingsmetod

Folkhälsomyndighetens statistikrapportering ger mått på hur gårdsförsäljningen används: sålda volymer per dryckeskategori, antal besökare i besöksarrangemang, omsättning för såld dryck och för besöksarrangemang samt antal lördagar efter kl. 15 och söndagar med försäljning. Dessa uppgifter avses användas i utvärderingen. Annat som utvärderingen behöver veta samlas däremot inte in: hur försäljningen fördelas mellan gårdsförsäljning och andra kanaler, vilka investeringar och arbetsinsatser verksamheten kräver och varför producenter avstår, gör uppehåll eller upphör. En producentenkät är det enda sättet att samla in sådana uppgifter på ett enhetligt sätt från hela producentpopulationen, inklusive producenter som saknar tillstånd. Enkäten ska inte fråga efter uppgifter som producenterna redan rapporterar till Folkhälsomyndigheten. Intervjuer och fallstudier ger djupare kunskap, men om ett fåtal företag. En besökarenkät motiveras på liknande sätt. Folkhälsomyndigheten följer hur många som deltar i besöksarrangemangen, men inte vilka besökarna är. Uppgifter om hemort, resans syfte, övernattningar och utgifter utanför producenten finns varken hos producenterna eller i befintlig statistik.

Enkätdata visar främst användning, utfall och upplevda förändringar. Svar om vad som skulle ha hänt utan gårdsförsäljning är bedömningar, inte observerade kontrafaktiska utfall. Enkäterna kan ändå mäta annars okända delar av effektkedjan, komplettera registeruppgifter och, om de upprepas, följa samma producenter över tid.

Enkäter riskerar låg och selektiv svarsfrekvens, särskilt bland små företag. Uppgiftslämnarbördan och osäkra minnesuppgifter är andra begränsningar. Förstudien ska därför testa frågorna, undvika sådant som redan rapporteras, undersöka bortfallet med registerdata där det är möjligt att samråda med branschorganisationer om kontaktvägar. Vid låg svarsfrekvens måste slutsatserna begränsas till de svarande.

3.5 Förutsättningar för effektutvärdering

I förstudien prövar vi förutsättningarna för en kontrafaktisk effektutvärdering, det vill säga om det går att bedöma vad som skulle ha hänt utan reformen. Olika metoder kommer att prövas i förhållande till datatillgång och reformens programteori. Förutsättningarna kommer sannolikt att skilja sig mellan producent-, bransch-, kommun- och länsnivå. *Vi kommer att redovisa vilka andra utvärderingsmetoder som kan användas för den händelse att en trovärdig kontrafaktisk jämförelse saknas.*

Sex förhållanden att beakta

Vi har redan nu kunnat identifiera sex reformspecifika förhållanden som bedöms påverka både metodval och sannolikheter för en kontrafaktisk effektutvärdering

Reformen infördes samtidigt i hela landet. Samtliga behöriga producenter fick samma möjlighet vid samma tidpunkt. Det finns ingen region, bransch eller grupp som stod utanför och som kan tjäna som jämförelse. Fördelningen av åtgärden har inte heller kunnat styras.

Volymtaken avgränsar inte jämförbara grupper. Taken ligger vid 75 000 liter spritdrycker, 400 000 liter jästa drycker med högst 10 volymprocent alkohol (exempelvis öl och cider) och 200 000 liter jästa drycker med mer än 10 volymprocent alkohol (exempelvis vin). De flesta producenter kan flerdubbla sin produktion utan att nå dem, varför taket inte fungerar som ett tröskelvärde i den mening regressions-diskontinuiteten förutsätter. Det finns alltså inte tillräckligt många producenter som ligger strax under respektive strax över taket och som i övrigt liknar varandra. De företag som faller utanför är i stället landets största, verksamma under helt andra förutsättningar – fjorton bryggerier svarade för 96,3 procent av all starköl som tillverkas i Sverige och åtta spritproducenter för 99,7 procent av spritproduktionen (SOU 2021:95, s. 136–137).

Deltagandet är självvalt. Deltagandet omfattade till och med maj 2026 drygt en fjärdedel av den preliminärt uppskattade behöriga populationen. De som har sökt har gjort det frivilligt och skiljer sig eventuellt från dem som avstått på sätt som inte fullt ut framgår av register: förväntad efterfrågan, planerade investeringar, besökskapacitet, ägarens ambition.

Tillståndsgivningen är framtung och geografiskt heterogen. Av de 186 tillstånden kom 79 redan i juni 2025 och 84 procent under kalenderåret 2025, varefter takten sjönk till en handfull per månad. Skåne innehar 43 av tillstånden. Variationen i tidpunkt är därmed mindre än vad metoder som utnyttjar stegvis införande förutsätter och underlaget domineras av ett fåtal kommuner.

Mätfrekvensen matchar inte behandlingstidpunkten. Reformen trädde i kraft mitt i ett kalenderår och tillstånden beviljas löpande, medan omsättning i SCB:s register endast finns per helår. En producent som fick tillstånd i juni 2025 och en som fick det i oktober har samma utfallsobservation för 2025. Vilken del av årets omsättning som är hänförlig till tiden efter beviljandet går inte att avgöra ur data och det saknas underlag för att anta en fördelning. Statistik över branschens besöksflöden över året finns inte. Verksamheten kan bedrivas året runt hos en tillverkare i tätort men följer sannolikt turistsäsongen i landsbygd. Registerkällor med tätare mätfrekvens löser inte problemet. Momsbaserad omsättningsstatistik (REGO) redovisas per redovisningsperiod, men periodens längd bestäms av företagets egen omsättning där de minsta företagen endast redovisar helårsvis.

En parallell reform träffar samma företag. Den 1 juli 2025, en månad efter gårdsförsäljningsreformen, infördes nedsatt alkoholskatt för öl från oberoende småbryggerier med nedsättning i fem steg från 50 procent för de minsta. Motsvarande nedsättning för vin, cider, mjöd och sprit beslutades under 2026. Skattenedsättningen träffar alltså i allt väsentligt samma population, vid ungefär samma tidpunkt, dock vid olika tidpunkter för olika dryckeskategorier. Företagsvisa uppgifter från Skatteverket om tillämpad skattenedsättning kan förbättra möjligheten att beskriva och beakta skillnader i skatteexponering mellan producenter. Uppgifterna innebär emellertid

inte i sig att skattenedsättningens effekt kan särskiljas från gårdsförsäljningens. Att skattereformen infördes vid olika tidpunkter för olika dryckeskategorier ger viss tidsvariation, men dess användbarhet begränsas av ett litet antal tillståndshavare och en ojämn fördelning mellan kategorier och tillståndskohorter. Det finns därför ett behov att undersöka om det finns tillräckligt många jämförbara producenter med likartad skatteexponering men olika deltagande i gårdsförsäljning.

3.6 Analysnivåerna och frågorna de besvarar

Reformens effekter kan undersökas på producent-, bransch-, kommun- och länsnivå. Analysnivån avgör vilka utfall som mäts och vilken jämförelse som kan vara meningsfull.

Den ovan beskrivna producentanalysen gäller företag med tillstånd. Branschanalysen omfattar också företag utan tillstånd samt nyetableringar och nedläggningar. Geografiska analyser belyser möjliga följder av besök och ekonomisk aktivitet i destinationer, kommuner och län. Tabell 2 visar tänkbara utfall för att mäta effekter på olika nivåer. I förstudien kommer utfallsindikatorer att preciseras utifrån tillgång på data på olika nivåer.

Tabell 2 Analysnivåer och möjliga effektfrågor i utvärderingen

Analysnivå	Möjlig effektfråga	Vad svaret avser
Producenter	Hur påverkar ett gårdsförsäljningstillstånd företagets omsättning, sysselsättning eller andra utfall?	En definierad gruppen tillståndshavare under de perioder som kan följas.
Branschen	Hur förändras branschens samlade ekonomi och sammansättning till följd av reformen?	Hela den avgränsade branschen, inklusive möjliga omfördelningar och nyetableringar.
Kommun/Län	Hur påverkar gårdsförsäljning besök, lokal konsumtion och relaterad verksamhet i exponerade områden?	Geografiska utfall och möjliga spridningseffekter inom den valda avgränsningen.

Dessa resultat beskriver olika aspekter och kan inte summeras. En producentintäkt kan ingå även i branschens omsättning och i den lokala konsumtionen. Ökad försäljning hos tillståndshavare behöver inte innebära motsvarande nettotillväxt i branschen.

3.7 Underlag

Förstudien ska ge underlag för prioriteringar samtidigt som den fortsatta undersökningen behåller utrymme för nya relevanta frågor. I vilken utsträckning olika datakällor kan användas tillsammans behöver diskuteras i förstudien. Till exempel i vilken mån registeruppgifter kan kombineras med enkäter och intervjuer. Registren kan ge underlag för en bred ekonomisk uppföljning, medan insamling från producenter kan belysa mer entreprenörskapsnära frågor som motiv, utvecklingsinitiativ, samarbeten och reformerfarenheter. Fall kan väljs utifrån förstudiens kartläggning för att fånga variation i producenttyp, användning och lokala förutsättningar. En bedömning av detaljnivå på data, dess omfattning och kvalitet på data som kommer från andra datakällor än registerdata.

3.8 Förstudiens genomförande

Förstudien beräknas påbörjas den 1 november 2026 och avslutas under andra kvartalet 2027. Den ska avgöra vilka fortsatta uppföljningar, enkäter, fallstudier och effektanalyser som är motiverade samt hur de bäst kombineras. I förstudien kommer inriktningarna på utvärderingens olika delstudier att beskrivas. Förstudien lägger därmed grunden för utvärderingen som i sin helhet pågår fram till 2030.

4. Budget

4.1 Kostnader för 2027

Nedan görs en uppskattning av kostnader för arbetet med utvärderingen under år 2027. En budget för 2028–2030 kommer preciseras i förstudien, när behov av fortsatta dataköp, enkäter, fallstudier och analyser klarnat.

Under 2027 genomförs en första producentenkät och inledande fallstudier. Behovet av ytterligare enkäter, fallstudier och eventuell insamling av besöksdata under resten av utvärderingsperioden bedöms i förstudien. Tabell 3 redovisar de preliminära kostnaderna, men de beräknas nu till ca 2,6 mkr för helåret 2027.

Kostnader för 2027

Tabell 3 Preliminär kostnadsberäkning för förstudien 2026-2027

Aktivitet	Preliminärt belopp	Beräkningsgrund
Uppgifter från FHM	C.a 20 000 kr	Grov intern uppskattning av arbetskostnad.
Samkörning hos SCB	Ca. 20 000 kr	Grov intern uppskattning av arbetskostnad.
Turismstatistik	???	Klarlägg tillgång och kostnad för inkvarteringsstatistik, turismräkenskaper, Svenskars resande och IBIS, inklusive geografisk nivå och tidsperiod.
Pipos och övriga geografiska data	???	Behöver klarläggas i förstudie
Första producentenkäten 2027	Ca. 200 000 kr (preliminärt)	Grov intern uppskattning av arbetskostnad. Offert ska precisera genomförande, utskick, påminnelser och datasammanställning. Beloppet ska stämmas av mot en indikativ offert, exempelvis från SCB, innan budgeten fastställs.
Resor och logi för intervjuer och fall	Ca. 90 000 kr	Preliminär uppskattning för fyra till sex fallstudier.
Intern arbetstid under 2027	2 250 000	Två kvalitativa och två kvantitativa analytiker, varav projektledaren på 50 % och övriga tre på 30 %.

5. Referensgrupp och externa samarbeten

Utvärderingen ska genomföras i dialog med berörda myndigheter, branschaktörer och forskningsmiljöer. Syftet är att samordna insatser, ta till vara relevant kunskap och bedöma uppgifternas användbarhet. Sådana kontakter har redan tagits och fler kommer att tas under såväl förstudien som efterföljande arbete inom uppdraget.

Enligt regeringsbeslutet ska uppdraget genomföras i dialog med Folkhälsomyndigheten, Statens jordbruksverk, Tillväxtverket och Visit Sweden AB. Utvärderingen ska även beakta Statskontorets uppdrag om kommunernas hantering av företagsärenden, där gårdsförsäljningstillstånd ingår (Regeringsbeslut KN2026/01070).

Kontakter har redan etablerats med Statskontoret och Folkhälsomyndigheten. Statskontoret undersöker framför allt kommunernas tillståndsprocesser, medan Tillväxtanalys fokuserar på reformens betydelse för turism, näringsliv, entreprenörskap och landsbygdsutveckling. Tillväxtanalys kommer ha fortsatt dialog med Statskontoret.

Den inledande dialogen med Folkhälsomyndigheten gäller för närvarande främst tillgången till uppgifter om producenter, produktionsvolymer och tillstånd. De fortsatta kontakterna inriktas på datatillgång och möjligheter till samkörning av data.

Kontakt har även etablerats med Mittuniversitetet. Ett möjligt samarbete med forskare undersöks särskilt med riktning mot gastronomisk turism, entreprenörskap i glesa områden och små bryggeriers lokala betydelse som ligger nära flera av utvärderingens frågor. Ett forskningssamarbete kan bidra med metodstöd, tidigare forskning och extern kvalitetssäkring, särskilt inom turism- och landsbygdsdelarna.

Inom ramen för förstudien kommer branschaktörer och andra relevanta aktörer som identifieras att kontaktas. En mindre referensgrupp planeras med representanter för de mest centrala perspektiven, medan övriga aktörer kontaktas bilateralt eller bjuds in till tematiska möten. Referensgruppens sammansättning och arbetsformer preciseras under förstudien och kan därefter anpassas efter arbetets behov.

Tillväxtanalys erbjuder löpande dialog med Regeringskansliet under förstudietiden.

Referenser

Funnell, S. C. & Rogers, P. J. (2011). *Purposeful Program Theory: Effective Use of Theories of Change and Logic Models.*

Regeringen (2025). *Bättre förutsättningar för besöksnäringen i fråga om småskalig produktion av alkoholdrycker*. Prop. 2024/25:86.

Regeringen (2026a). *Uppdrag till Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser att utvärdera reformen om gårdsförsäljning av alkoholdrycker*. Regeringsbeslut KN2026/01070, 13 maj 2026.

SOU 2021:95. *En möjlighet till småskalig gårdsförsäljning av alkoholdrycker*. Stockholm: Socialdepartementet.

SOU 2025:85. Ökad tydlighet, stärkt samverkan – förutsättningar för framtidens utvecklingspolitik. Delbetänkande av Utredningen för Sveriges sammanhållna utveckling (SVESAM).

SOU 2026:46. Ett sammanhållet, robust och konkurrenskraftigt Sverige – framtidens politik för utveckling i landsbygder och regioner. Slutbetänkande av Utredningen för Sveriges sammanhållna utveckling (SVESAM).

Tillväxtanalys
Studentplan 3, 831 40 Östersund
Telefon: 010 447 44 00
E post: info@tillvaxtanalys.se
Webb: www.tillvaxtanalys.se